

Torsdag med THORS

TACK VARE THORS får vi i dag bl.a. en påminnelse om att uttrycket "tack vare" inte ska missbrukas i negativa sammanhang.

NYA FRÅGOR till denna spalt mottas när som helst — sänd dem till Dagboken, så får prof. Thors ta sig an dem.

"Det heter ibland den laotiska regeringen (=regeringen i Laos). Är laotisk korrekt? Vad sägs f.ö. om rodotisk (till ön Rhodos)?"

Adjektivet laotisk till namnet Laos är faktiskt korrekt. Däremot är rodotisk inte normalt brukligt, utan adjektivet till ön Rhodos lyder rodisk. (Rhodesisk hör däremot till det afrikanska statsnamnet Rhodesia.)

Det kan f.ö. nämnas att de nordiska språknämnderna brukar ge ut listor över nationalitetsbeteckningar. En sådan gavs senast ut i årsskriften "Språk i Norden 1973" (namn på svenska, norska, danska och finska); en ny lista torde vara under arbete.

En annan frågande konstaterar: "Tack vare tycks numera ofta användas orätt, t.ex. när man säger att någon stannar hemma tack vare regnet, om vederbörande tänkt gå ut. Tack vare skall väl användas, när någon har skäl att vara nöjd eller tacksam?"

Den frågande har rätt. Tack vare är störande, när det brukas i sammanhang, där det talas om en följd som måste anses negativ, t.ex. "Han fick uppbära klander tack vare sin försummelse". I sådant fall bör

det heta på grund av eller till följd av. Grundinnebörden i tack vare är så levande, att uttrycket inte lämpar sig i negativa sammanhang.

En insändare vill veta, när obestämd artikel skall brukas i svenskan, spec. i uttryck av typen han är lärare, jämfört med där kommer en lärare.

Frågan om den obestämda artikelns användning är mycket omfattande, om den skall behandlas utförligt. I dag skall jag inskränka mig till typen han är lärare.

Uttrycket han är lärare kan förefalla egendomligt, i synnerhet för dem som inte har svenska som modersmål. Det står ju i motsats till språkbruket i vissa andra språk, t.ex. engelskans he is a teacher.

Vi säger å ena sidan Han är ett geni, en dumbom, å andra sidan han är lutheran, han är svensk, han är affärsman. Den obestämda artikeln en betecknar någon som individ, den artikellösa formen anger en uppgift, ett yrke som någon har, den betecknar en individ som tillhör en viss social grupp. En motsättning finns likaså i vissa uttryck inledda med som han lever som en ungarl (= på det sätt som en ungarl lever), men han lever som ungarl (lever i ungarlsstånd). Den obestämda artikeln anger likhet (den omtalade är inte ungarl, men uppträder som en sådan); han lever som ungarl betecknar hans faktiska civilstånd.

Det heter alltså Han är affärsman. Om det tillfogas ett attribut, t.ex. Han är en ansedd affärsman, så kommer mycket ofta obestämd artikel till. I sådana, attributförsedda uttryck är det snarast individen och hans egenskaper man tänker på, inte hans gruppstillhörighet.

Carl-Eric Thors

Torsdag med THORS

SIN NÄSTA ska man älska, men uttryck som "nästa torsdag" ska man vara försiktig med. Deras dubbeltydighet noteras i denna torsdags språkspalt.

NÄSTA TORS DAG kanske prof. Thors tar upp någon fråga som just ni vill ha behandlad — skriv i så fall raskt till honom, via Dagboken, Mannerheimv. 18, 00100 Helsingfors 10.

En frågeställare tar upp ett problem, som tidigare någon gång behandlats i spalten men som visar sig ständigt aktuellt. Vad skall man inlägga för en innebörd i uttrycket nästa söndag?

Faktum är att nästa söndag (och motsvarande uttryck med andra namn på veckans dagar) måste betecknas som tvetydigt. I någon mån skiftar nog innebörden, beroende på när "nästa söndag" sägs: säger man det en måndag eller tisdag, avser det väl i allmänhet "instundande söndag", men ju längre fram i veckan uttrycket används, desto mera tenderar betydelsen att bli "söndag vecka, söndag åtta dar".

Det enda en språkvårdare vill säga om "nästa söndag" är: använd för säkerhets skull inte uttrycket i skrift, utan skriv antingen nu om söndag eller (med ett finlandssvenskt uttryck) söndag vecka" (vilket är detsamma som det rikssvenska söndag åtta dar) — eller: skriv "söndagen den (och datum)." Jag glömmer inte lätt den gången för mer än trettio år sedan, då jag skrev "nästa fredag" i ett brev till en känd professor, som jag önskade träffa,

och fick svar med omgående post: "vilken fredag avses?".

Det frågas så här: "I en gammal bibel, tryckt år 1879, läser jag i Första Krönikeboken, tionde kapitlet: "De Philisteer stridde...". Har de använts här för att beteckna bestämd form av substantivet? Är det en parallell till engelskans bestämda artikel the?"

Våra två officiella bibelöversättningar i äldre tid, Gustaf Vasas bibel 1541 och Karl XII:s bibel 1703 (som nästan bara i stavningen skiljer sig från 1541 års bibel), använder mycket ofta uttryck av typen de philisteer, men nästan uteslutande vid folkslagsnamn, t.ex. Pauli epistel till de Romare, de Phariseer osv. Uttryckstypen är inte ursprungligt svensk, utan kom in i vårt språk från tyskan under medeltiden. (I senare tid förekommer den ibland i poesi, t.ex. hos Tegnér: "Den slaktning är slagen", men är nu helt utdöd.) — Det är riktigt att de Philisteer innehåller en bestämd artikel: en motsvarighet till der, die, das i tyskan och the i engelskan.

"Hur skall man förklara förrig i uttryck som "sa förriga gumman"?"

Förriga brukar i finlandssvenskt tal användas just i uttryck som förriga gumman för att beteckna en uppdiaktad person, i vars mun ett ordstäv läggs. Ordet är ursprungligen bildat efter tyskans vorig och brukades i äldre svenska i betydelsen "företvarande, tidigare brukad", men den speciellt finlandssvenska användningen av det är en översättning av det finska adjektivet entinen "tidigare, före detta", vilket också används i ordstäv.

Carl-Eric Thors